

цілях. Хоча саму відставку керівник кампанії Бартш прокоментував як таку, яка не має належного впливу на стан ПДС і яка є лише переміщенням політичних кадрів всередині партії.

У жовтні Соціал-демократи розпочали нову стадію своєї політичної кампанії, яка була пов'язана з введенням військ до Іраку, проти якого вони активно виступали. Таким чином СДПН потроху почала здобувати статус антимілітаристської, у зв'язку з чим поставало питання про доцільність вибору ПДС, якщо навіть Соціал-демократична партія виступає проти війни. Звісно, ПДС вже більше 17 разів виступала у парламенті проти будь-яких військових дій, але СДПН змогла відібрати у ПДС ще один козир.

Іншою подією, яку могла використати ПДС у своїй передвиборчій кампанії стала повинь у східній Німеччині. Але знов таки, саме СДПН, а точніше діяльність Шрьодера змогла відібрати першість. Під час подолання наслідків повині, Шрьодер отримав можливість показати себе у якості талановитого менеджера, який піклувався про добробут своїх громадян. ПДС, хоч і закликала до солідарності з постраждалими, але Габі Циммер не хотіла робити національну катастрофу інструментом у політичних протистояннях [4].

У серпні було проведено конференцію керівника передвиборчої кампанії. Соціальні опитування відображали досить хитку позицію ПДС. Замість очікуваних 6% партія набирала 4%, а про заявлену кількість мандатів вже не могло йти мови. Відтепер, опинившись у скрутному становищі, ПДС відкрито йшла на коаліцію з Соціалдемократами, стверджуючи, що лише у такому варіанті у СДПН будуть шанси увійти до уряду, що викликало відхилення подібних заяв зі сторони самої СДПН [10, S. 130-131].

Так, за місяць до виборів Партія демократичного соціалізму почала робити спроби виправити своє становище, намагаючись подати себе як партію, яка не дасть Штойберу поєднати пост Бундесканцлера. Мало того, ПДС пішла на більш рішучі дії, наприкінці серпня представники ПДС виступили з позицією, що якщо буде

вибір між Шрьодером і Штойбером, а Соціал-демократи зможуть зупинити участь німецьких збройних сил у війні в Іраку, то ПДС буде готова віддати свої голоси у парламенті за Шрьодера [10, S. 130-131].

На виборах до німецького парламенту, які відбулися 22 вересня 2002 року ПДС, у порівнянні з 1998 роком погіршила свій результат на 1,1 відсоток, здобувши лише 4,3% голосів виборців (див. Додаток 6). Замість запланованих семи, ПДС здобула лише 2 прямих мандати у Берліні. Таким чином здобувши лише двох представників у парламенті – Петру Рау та Гезіне Лютцш.

Вибори стали для ПДС повною поразкою. Показово, що найактивніше посприяли поразці ПДС саме ті землі, у яких ПДС брала участь в урядах аби підтримувала уряд під керівництвом СДПН. Це були Берлін, Саксонія-Анхальт і Мекленбург-Передня Померанія. Можна сказати, що здобувши успіх на виборах 1998 року Партія демократичного соціалізму через внутрішні суперечки, зміну керівництва, непродуманість своєї стратегії втратила здобуті позиції, що наочно показали вибори 2002 року.

1. Behrend, Manfred. Eine Geschichte der PDS. Von der zerbrockelnden Staatspartei zur Linkspartei/M. Behrend. – ISP-Köln: 2006. – 219 S. 2. Andre Brie: PDS hat strategische Defizite // Berliner Zeitung. – 2/3.1.1999. – S.5. 3. Wahl zum 14. Deutschen Bundestag am 27. September 1998 // <http://www.bundeswahlleiter.de/europawahl98.html>. 4. Chronik der PDS // http://archiv2007.sozialisten.de/partei/geschichte/view_html?zid=35814&bs=1&n=0. 5. "Der kurze Marsch zur Macht" // Der Spiegel. N43. – 1998. – S. 38-41. 6. Gerechtigkeit ist modern. Eine notwendige Antwort auf Gerhard Schröder und Tony Blair. Gregor Gysi: Zwölf Thesen für eine Politik des modernen Sozialismus // <http://www.glasnost.de/pol/gysiblair.html>. 7. Gysi, Gregor: Jetzt machen wir wieder Politik! // Politik in Deutschland. – № 22.-2002. 8. Neu, Viola. Das Janusgesicht der PDS : Wähler und Partei zwischen Demokratie und Extremismus /V. Neu. – 1. Aufl. Baden-Baden : Nomos, 2004. – 289 S. 9. Neugebauer, Gero. Wahlkampf und Bündnispolitik der PDS/G. Neugebauer. – Opladen : Leske + Budrich , 1996. – 245 S. 10. Neller, Katja Thaidigsmann, Isabell. Wer wählt die PDS? // Die Bundestagswahl 2002. Analysen der Wahlergebnisse und des Wahlkampfes. 11. PDS-Parteitag in Münster // <http://www.vsp-vernetzt.de/soz/000806.htm>. 12. Parteitagsbeschlüsse der Linkspartei.PDS von 1989 bis 2007 // <http://www.die-linke.de/index.php?id=1123>

Надійшла до редколегії 05.06.09

А. Сергієнко, асп.

ЦЕРКОВНІ ЗМІНИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В 60-70-Х РОКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ

Аналізуються церковні зміни в Російській імперії в 60-70-х роках ХІХ століття

There are analysed the church changes in the Russian empire in 60-70-th of the XIX century in this article

Друга половина ХІХ ст. в історії Російської імперії була ознаменована кардинальними політичними та суспільними змінами. Правління Олександра ІІ прийнято, в більшості, називати періодом "Великих реформ". Не будучи реформатором за покликанням чи темпераментом, Олександр ІІ став ним у відповідь на потреби часу. [4]

Перетворення, що давно називали, розпочалися з селянської реформи 1861 р., котра дала поштовх до проведення інших реформ. Є цілком природний інтерес до цього періоду історії з боку науковців, які ретельно досліджували зміст основних реформ (судова, земська, військова, освітня та ін.): їх причини, підготовку, реалізацію та підсумки.

Варто відзначити, що з історії Російської Православної Церкви написаний не один десяток праць. Підходи до вивчення проблеми, яка нас цікавить, змінювались і багато в чому залежали від зміни ідеології та кола джерел для дослідження. З ідеологічними трансформаціями, оновленням та розширенням джерельної бази, змінювався і характер оцінок дослідників стосовно змін в церковному житті 60-70-х років ХІХ. Слід відзначити, що дане питання знайшло своє відображення, в більшій чи меншій мірі, як в загальних працях з історії Російської Православної Церкви (Преображенський І., Рунке-

вич С.Г., Знаменський П.В., Смолич І.К)[17] так і в працях присвячених визначеним аспектам з церковного життя. Оскільки самі нововведення не виносились на загальний розгляд, і не було прямих публікацій програм, більшість дослідників сприймали зміни в Церкві як окремі перетворення не пов'язані між собою. Тому, питання церковної реформи на сьогоднішній день залишається відкритим та актуальним для сучасної науки.

В даній статті ставиться за мету з'ясувати причини, початок, хід та результати церковного реформування 60-х–70-х років ХІХ століття в Російській імперії.

Тотальний контроль держави над життям Церкви був основною рисою церковно-державних відносин в Російській імперії ХІХ століття. Церква стала інструментом державної політики, а Синод та обер-прокурор відігравали роль зв'язкової ланки між ними.

В суспільстві, в пресі розгорались дискусії про роль духовенства в державі, виборність в Церкві, необхідність зборів єпископів та реформу церковного суду. З'являються праці, як світських осіб так і духовенства, котрі присвячені становищу духовенства в Російській імперії [2].

До початку 1860-х рр. в результаті дискусій сформувався, умовно, три різні програми реформ, котрі в значній мірі відображали інтереси певних осіб та зацікавлених груп. Однією з них була партія єпископів, завданням яких було домогтися відновлення автономії Церкви і, можливо, збільшення регіональної влади єпископів та скликання помісних соборів.

Другу партію, менш організовану, але таку, що має вплив в державних колах, представляли високопоставлені чиновники. Вони пропонували, в формі, що відповідає державним інтересам, перебудувати Церкву як фундаментальний соціальний інститут: скасувати духовенство як касту, зробити облаштування приходів більш раціональним, залучити єпископів до церковного реформування [16, с. 89]

Представниками третьої групи було приходське духовенство, увагу до якого привернула праця священника І.С.Белюстіна "Описання сільського духовенства" (1858). Їх зусилля були направлені на покращення власного статусу духовенства та його матеріального становища.

Важливу роль в проведенні державою реформ в церковному відомстві відіграв Петро Олександрович Валуєв, який з 1855 р. був директором Другого департаменту Міністерства державного майна, а з початку 1859 р. очолив Третій відділ цього Міністерства. Таким чином, він опинився в сфері розробки Селянської реформи та конституційних проектів. В 1861-1867 рр. він обіймав посаду Міністра внутрішніх справ.

П.О.Валуєв став першим, хто на офіційних підставах представив перед царем пропозицію щодо необхідності проведення церковних реформ. Свої пропозиції він надіслав царю у формі доповідної записки з питань про перетворення та покращення становища духовенства від 18 серпня 1861 р. Безпосередньо проект реформ П. Валуєв обговорював з митрополитом Московським і Коломенським Філаретом (автором славнозвісного маніфесту від 18 лютого 1861 рр.).

Основний зміст проекту зводився до наступного: дозволити вільний вихід зі стану духовенства, відкрити доступ до нього іншим; скоротити кількість службового духовенства, на законодавчій основі надати їм дітям певні пільги та привілеї; реформувати духовні навчальні заклади з метою підвищення рівня підготовки священників; зблизити приходське духовенство з іншими станами, залучивши їх до участі в поширенні початкової освіти, особливо серед простих людей. Вирішити найбільш актуальне питання: забезпечення фінансового добробуту причтів, – планувалось з допомогою більш ефективного використання традиційних і нових джерел прибутків.

Особлива увага в проекті відводилась церковній ієрархії. Передбачалося залучення архієреїв до державного управління шляхом участі кількох членів Синоду в засіданнях Державної ради. Даний пункт вказує на те, що П.О. Валуєв розглядав церковну реформу як один із елементів проекту змін системи державного управління. Детальною розробкою реформ та їх реалізацією, за проектом П.Валуєва, повинен був зайнятися особливий урядовий комітет, створений на тій же підставі, що й Головний комітет з селянського питання.

Щойно ідеї П.О.Валуєва стали відомі в царському оточенні, брат царя Костянтин Миколайович та і сама імператриця виступили проти реалізації цього проекту міністра. Останньому залишалось лише чекати слушної нагоди, для здійснення своїх задумів. Лише 6 серпня 1862 р. Радою міністрів було затверджено створення при Синоді, з духовенства та світських осіб, особливого Присутствія, яке очолив митрополит Ісидор.

Затвердження законопроектів щодо реформування Церкви проходило таким шляхом: підготовлені проекти

особливим Присутствієм надсилалися спочатку на затвердження імператору і тільки потім отримували силу закону; їх тексти розсилалися на місця і впроваджувалися на практиці. В Повному Зібранні законів Російської імперії багато з них так і не були опубліковані. Саме Присутствіє працювало з матеріалами і так званими записками, які були складені його учасниками, а також з відгуками на анкети, котрі були розіслані по єпархіях як архієреям так і приходському духовенству. Потім ці відгуки узагальнювалися і використовувалися при складанні законопроектів.

Найбільш важливими питаннями, що стояли на порядку денному в 60-ті роки були: по-перше – визначити статус дітей духовенства, по-друге – припинити традицію укладання шлюбів в середині самого стану духовенства, котра була загальнопоширеною, але не мала законодавчого підґрунтя, по-третє – визначити статус дружин духовенства, а особливо вдовиць, котрі хотіли залишити духовний стан.

В 1864 р. дітям духовенства дозволялося вступати до гімназій [11, Т.39, №41472], а в 1866 р. було дозволено вступати до семінарій всім без виключення православним [12, Т.41, №42567]. Обер-прокурор Синоду Д. Толстой (1865-1882рр.), отримав дотацію у півтора мільйони рублів для духовно-освітніх закладів та дозвіл на створення нового Комітету з підготовки реформи в сфері духовної освіти (14 травня 1866 р.) на чолі з київським митрополитом Арсенієм Москвіним. До складу цього комітету, в більшості, увійшли світські чиновники. За короткий термін був створений новий проект, по суті, це була не реформа, а перегляд статутів та штатів церковних освітніх закладів. В 1867 р. цар затвердив основні статuti та штати духовних училищ та семінарій [10, Т.42, №44571, №44572], а в 1869 р. – статут духовних академій. Зміни торкнулися управління та змісту навчання. Духовні училища та семінарії в духовному відношенні стали підпорядковуватись місцевим архієреям, а окружні академічні управління були скасовані. В семінаріях введені вибори ректорів.

З навчальних програм духовних академій були вилучені фізико-математичні науки, скоротили загальноосвітні предмети, а останній, четвертий, курс навчання був присвячений педагогічній практиці в семінаріях. Більше того, з навчальних програм вилучалась біблійна історія, герменевтика, церковна археологія, полемічне богослів'я – все те, що підштовхувало б семінаристів до зацікавлення іншими науками [14, с. 154]

В 1867 р. Київський генерал-губернатор О.П.Базак надіслав імператору доповідну записку зі скаргою стосовно формування складу чиновників в регіоні, в якому основні посади обіймали представники польської знаті, які перешкоджали русифікації регіону. Раціональним вирішенням цієї проблеми, на його думку, стало б залучення дітей російського православного духовенства, котрі були російськомовними і мали відповідну освіту. Але їхня замкнутість в духовному стані була перешкодою, тому О. Базак пропонував виключити семінаристів з духовного стану і надати їм світський юридичний статус, можливість зробити світську кар'єру і дозволити отримувати освіту у світських вищих навчальних закладах. Погоджуючись з думками, котрі були викладені в доповідній записці, імператор передав вирішення цього питання до Комітету міністрів.

26 травня 1869 р. був виданий закон, котрий оголошував, що діти осіб православного духовенства не належать особисто до духовного звання. Але разом з цим, він повністю зберігав їх права на освіту в духовних навчальних закладах, вступ до кліру та надавав нові права: діти священників та дияконів отримали права

дітей особистих дворян, а діти церковнослужителів – права поважних громадян. Одночасно з духовенства були виключені всі особи, які не мали священного стану і не перебували на посадах церковнослужителів (посадою церковнослужителя вважався лише псаломщик). Офіційно прийняття цього закону мотивувалось надлишковою кількістю духовенства [9, с. 241].

Другим кроком реформ стала ліквідація спадковості приходів: шлюби в середині духовного стану, родинна зацікавленість в тому як розділяться церковні місця, привела до закріплення тривалих зв'язків між родинами духовенства. Така шлюбна практика стала традицією в духовному стані, не маючи на те законодавчої основи. Шлюби такого характеру мали дві причини: вони забезпечували пенсійне утримання тому духовенству, котре залишило свої посади за віком, забезпечувало сиріт, і дозволяло займати посади кліриків шляхом отримання їх в придане. Це давало можливість родині священника контролювати своє церковне місце: воно відходило до семінариста, котрий отримав відповідну освіту та одружився на доньці колишнього священника, та обцяв утримання її родині [1, с. 138].

Юридичний взаємозв'язок між внутрішньо-клерикальними шлюбами і правом передачі місць був розділений законом від 1867 р. За ним представники родин духовенства не отримували права укладати шлюб з представником інших станів, але й не мали права представляти претензії щодо призначення нового священника в приході [10, Т.42, №44610].

Третім кроком стало підняття питання про юридичний статус дружин духовенства, котрі номінально мали статус своїх чоловіків до того часу, доки ті залишались в стані духовенства. Якщо клірик позбавлявся духовного стану, з цього стану виходила і його дружина, вона зараховувалась зі своїм чоловіком до стану платників податків. В скрутному становищі перебували вдови кліриків. Оскільки церква була не в змозі виплачувати їм утримання, вдови потребували нового джерела прибутків, яким могло стати нове одруження. Але цей ризикований крок міг привести до того, що вдова могла втратити свій привілейований статус і зараховувалась до того стану, до якого належав її новий чоловік [15, Т.9. Ст. 272, 283]. Спеціальна комісія, котра займалась цим питанням в 1870-71 рр. пропонувала ввести дружин духовенства, як і дітей, в послужні списки лише для відомостей про склад сім'ї, а не як знак юридичного статусу. Але такі проекти підняли хвилю обурення в Державній Раді, подальші пропозиції, щодо сімейних реформ, так і не були затверджені.

16 квітня 1869 р. вийшов проект, запропонований особливим Присутствієм "Про склад приходів і церковних причтів", що поклав початок формуванню нових штатів в єпархіях, до цього проекту входили наступні положення, що отримали силу закону: про перегляд складу приходів та церковних причтів; про умови призначення на свячено- і церковнослужительські місця; про переміщення і звільнення священнослужителів; про службові права духовенства" [10, Т.42, №46974]. Губернські присутствія повинні були зайнятися переглядом меж приходів та складом причтів, а також розподілом приходів за штатами (їх скорочення). Дозволялось залишати ті приходи, причтам яких прихожани призначають від себе утримання. В кожній церкві за новими штатами дозволялось мати двох кліриків: священника та псаломщика, в разі багаточисельності приходу можливе було призначення другого священника в якості помічника настоятелю [8, с. 218].

Присутствіє стверджувало: якщо прихожани хочуть залишити свої приходські церкви, котрі за штатами ско-

рочувались, вони "повинні призначити від себе належне утримання своїм причтам" [7, с. 215].

Затвердження штатів для єпархій проходило в кілька етапів. Вперше розпис штатів був введений 20 березня 1871 в Олонецькій єпархії. В цьому ж році були затверджені штати Архангельської, Астраханської, Володимирської, Волинської, Катеринославської, Калузької, Костромської, Могилевської, Саратовської, Тамбовської, Тобольської, Томської [7, с. 214].

За введеними штатами 1873 р. у 18 єпархіях самостійних приходів нараховувалось 7818 (замість 9810) склад причтів в цих єпархіях зменшився на 14701 особу. За цими штатами кількість приходів скоротилась на 20%, загальна кількість духовенства на 38%, кількість священників на 10%. Для відкриття нових приходів потрібно було отримати безпосередній дозвіл Св. Синоду [6, с. 174].

В 1875 р. були затверджені штати для Литовської, Мінської та Полоцької єпархій. Кількість священників повинна була збільшитись на 69 осіб, нараховуючи 1446; загальна кількість духовенства в цих єпархіях нараховувала 3044 особи [5, с. 238].

В 1877 р. затвердили штати для Донської, Нижегородської, Тверської, Тульської єпархій. Для них кількість духовенства скоротилась на 33% [5, с. 265].

На протязі 1870-х років нові штати були введені фактично у всіх єпархіях. За підрахунками І. Преображенського, синодального чиновника, на основі звітів обер-прокурора Св. Синоду, за шістьнадцять років дії закону 1869 р. кількість білого духовенства скоротилась на 34900 [13, с. 31].

Отже, наслідком змін в церковному житті 60-70-х років XIX століття стала ліквідація станової замкнутості духовенства, було реформовано духовні навчальні заклади; діти духовенства могли вільно обирати собі професійну діяльність, отримувати освіту в світських університетах, а майбутні клірики могли вільно одружуватись на представницях інших станів. Зміни не принесли значних результатів, на які розраховували на початку 60-х років. Можна сказати про ліквідацію переповненості духовного стану, зі звітів зникли скарги на невлаштованість молодих семінаристів. Реалізовані проекти церковних змін візуально викреслили юридичне поняття духовного стану в імперії, хоча в Зводі законів Російської імперії духовенство продовжували називати одним з чотирьох станів. Політика скорочення приходів ще більше перешкоджала вирішенню проблеми забезпечення духовенства за рахунок прихожан. В результаті, незавершеність перетворень в духовному відомстві, невирішеність питання про матеріальне забезпечення духовенства, централізованість прийняття рішень, без урахування місцевих, регіональних умов, все це привело до ускладнень і, як наслідок, до кардинальних змін у 80-х роках XIX століття.

1. Freeze G.L. Caste and Emancipation: the Changing Status of Clerical Families in Imperial Russia. / Freeze G.L. – University of Illinois Press, 1976.
2. Белюстин И.С. Описание сельского духовенства. / Белюстин И.С. Париж, 1858; Ростиславов Д.И. О православном белом и черном духовенстве Т.1-2. / Ростиславов Д.И. – 1866; Елагин Н.В. Русское духовенство / Елагин Н.В. – Берлин 1859; Елагин Н.В. Белое духовенство и его интересы / Елагин Н.В. – СПб., 1881. 3. Грекулов Е.Ф. Церковь, самодержавие, народ. / Грекулов Е.Ф. – М., 1969. – 185 с. 4. Захарова Л.Г. Реформы 1860-1870-х годов: поворотный пункт российской истории? // Отечественная история. – 2005. – № 4. 5. Извлечение из всеподданнейшего отчета обер-прокурора Св. Синода за 1877 г. – СПб., 1878. 6. Извлечение из всеподданнейшего отчета обер-прокурора Св. Синода за 1875 г. – СПб., 1876. 7. Извлечение из всеподданнейшего отчета обер-прокурора Св. Синода за 1873 г. – СПб., 1874. 8. Извлечение из всеподданнейшего отчета обер-прокурора Св. Синода за 1871 г. – СПб., 1873. 9. Извлечение из всеподданнейшего отчета обер-прокурора Св. Синода за 1869 г., – СПб., 1870. 10. Полное Собрание Законов Российской Империи, Собр. II, 1867 – Т.42, №44610 №46974. 11. Полное Собрание Законов Российской Империи, Собр. II, 1864 – Т.39, №41472. 12. Полное Собрание Законов Российской Империи, Собр. II, 1866 – Т.41, №42567.

13. Преображенский И. Отечественная церковь по статистическим данным с 1840-1841 по 1890-1891. / Преображенский И.– СПб., 1891, 765 с. 14 Русское православие / [Под ред. Клибанова] – М.: Политиздат, 1987 г. – 719 с. 15. Свод законов Российской Империи, повелением государя императора Николая I составленный. / СЗРи – Т.1-15. Изд. 1857. 16. Сладкевич Н.Г. Очерки истории общественной мысли в России в конце 50-нач.60-х гг. XIX в. / Сладкевич Н.Г. – Л., 1962, 420 с. 17. Смолич И.К.

история Русской Церкви (1700-1917) / Смолич И.К. – Кн. 8., 1996.; Преображенский И. Обзор деятельности ведомства православного исповедания за время царствования Александра III. / Преображенский И. – СПб., 1901, Знаменский П.В. История русской церкви. / Знаменский П.В. – М., 2000 (переиздание), Рункевич С.Г. Русская церковь в XIX веке. / Рункевич С.Г. – СПб, 1901

Надійшла до редколегії 29.05.09

С. Чолій, асп.

РЕФОРМУВАННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В АВСТРО-УГОРЩИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Досліджено процес реформування мобілізаційної системи в Австро-Угорщині та виділено основні його етапи.

In the article the author describes the main aspects of establishment and development of the Austro-Hungarian conscription system.

Створення Австро-Угорщини 1867 року було спричинене насамперед військовими поразками від італійських та пруських військ кількома роками раніше. Природно, що після врегулювання найгостріших національних протиріч, зусилля керівників монархії були спрямовані насамперед на реформування збройних сил. В загальноєвропейському контексті існування націй-держав досвід творення системи оборони Австро-Угорщиною є унікальним як країни, котра була батьківщиною для більш ніж 9 національних та 7 конфесійних груп населення.

Увага до цієї проблеми зумовлена насамперед неоднозначним її трактуванням в історіографії. Оцінки процесу військових реформ в імперії Габсбургів, зокрема з боку сучасників цих подій, зводились до їх трактування як прямого запозичення пруської призовної системи, котре не дало реальних результатів, тобто часто розглядались скептично [7, 8, 9]. Загальні праці-огляди Австро-Угорщини надають нам інформацію щодо її законодавства, в тому числі у сфері мобілізації [5, 9]. В той самий час праці з історії збройних сил Австро-Угорщини переважно містять великий масив інформації щодо основних змін у чисельності особового складу, переліки частин військ та родів зброї та іншу статистику, що полегшує прослідковування процесів змін у війську [2, 3, 4, 13, 14].

Водночас варто зазначити, що основним принципом викладу вищезгаданих праць є хронологічний або тематичний (розгляд окремих родів військ або впливу окремих особистостей на збройні сили Австро-Угорщини). Дослідники переважно не виокремлюють змін у мобілізаційній системі впродовж періоду 1867-1918 років та недостатньо глибоко застосовують характерні риси різних його хронологічних відтинків для суцільного аналізу цього п'ятдесятилітнього періоду.

Із загального контексту праць з військової історії Австро-Угорщини можна виділити працю Дж. Лукаса, котрий чи не єдиний обґрунтовує доцільність періодизації історії збройних сил Австрійської та Австро-Угорської імперій (XVII – початок ХХ ст.), базуючись на принципі організації армії [27]. Саму ідею періодизації можна використати і для аналізу процесів реформування мобілізаційної системи Австро-Угорщини. Принципом періодизації виступатимуть зміни у підході держави до мобілізації, які можна простежити і на базі статистичної та іншої інформації, котру можна отримати із розглянутої вище літератури.

Дана стаття має на меті проаналізувати заходи з реформування мобілізаційної системи як основи функціонування збройних сил в Австро-Угорщині, виділити основні його етапи та їх фактичне наповнення. В контексті зазначеної теми статті варто також зазначити, що автор, базуючись на ідеї періодизації Дж. Лукаса, але і опонуючи йому, вперше пропонує поділити час існування збройних сил

Австро-Угорщини на три окремі періоди, котрі можна виокремити відповідно до змін у законодавстві Австро-Угорщини. Також на базі архівних фондів під новим кутом зору розглянуто політику Австро-Угорщини щодо формування добровольчих військових корпусів на прикладі добровольчого корпусу водіїв Галичини.

Внаслідок подій 1867 року країна пройшла через значні зміни у адміністративному та, відповідно, військовому устрої. Монолітне тіло Австрійської імперії було поділено на дві основні частини: Австрію та Угорщину. Перша складалася із 14 типових за складом та управлінням провінцій, друга ж була більш монолітною та централізованою в адміністративному відношенні та мала автономну частину (Королівство Хорватія і Славонія) у своєму складі [21, с. 410-421].

Водночас окремі частини монархії перебували на різних рівнях соціального та економічного розвитку: територія Чехії та Моравії славилася своїм високорозвиненим промисловим виробництвом, а східні провінції Галичина, Буковина, Трансільванія були аграрними. Все це в комплексі накладало свій відбиток і на призовний контингент.

Загалом, засновуючись на військовому законодавстві Австро-Угорщини, а також на низці інших факторів мобілізаційної політики, автор пропонує поділити весь час існування збройних сил Австро-Угорщини на три основні періоди. Їхні хронологічні межі, відповідно, є підстави запропонувати наступні: 1867 р. – кінець 70-х років ХІХ століття; початок 80-х років ХІХ століття – 1911 р.; 1912 – 1918 рр. В основі такої періодизації лежать насамперед різні редакції закону про військову повинність: від 5 грудня 1868 р., від 2 жовтня 1882 р. та від 5 липня 1912 р.

Зміни кінця 60-х років у військовій сфері полягали насамперед в тому, що стару рекрутську систему комплектування було замінено загальною військовою повинністю (конскрипцією). Як приклад для наслідування було взято пруську ландверну систему, проте її було пристосовано до умов Австро-Угорщини, коли держава не була настільки багатою, щоб забезпечити все придатне до служби населення військовим вишколом [24, р. 29; 12, с. 219]. Також важливим фактором у підготовці військ був високий ступінь безграмотності у окремих регіонах країни, зокрема в аграрних Галичині та Боснії і Герцеговині, що часто ставало на заваді підготовці висококваліфікованих артилеристів, моряків, молодшого командного складу тощо [7, с. 16; 24, р. 32-33].

Перший період реформ пов'язують із іменем ерцгерцога Альбрехта. Зміни полягали у встановленні загальної військової повинності та розподілі військ на дві національні частини – австрійську та угорську. Було створено війська першої лінії (спільна армія), ландвер (війська другої лінії), резерв навчених рекрутів та ландштурм (запасні частини). Дійсна служба у війську тривала 3 роки. Правова діяльність окремих частин